ID-DWELL F'MALTA FI ŻMIEN L-ORDNI

(Jissokta ma' ta' qabel)

Iżda l-Ordni ra li bil-Liġi li kien għamel biex biha jkun jista' jaħkem lil dawk li jkunu jridu jiddwellaw, il-Kavalieri kienu q'ed ifittxu li jgħaddu r-rieda ħażina tagħhom, billi jiddwellaw barra minn Malta, u b'hekk jeħilsu mil-Liġi. L-Ordni biex jilqalhom u jrażżanhom għal dina d-drawwa li ħadu, fid-9 ta' Awwissu 1633, qata', li sew dawk li huma kavalieri, kemm ukoll li huma fin-Novizzjat, li jkunu q'ed jagħmlu l-*Karovana*, jew ibaħħru fuq ix-xwieni, u dawn jiddwellaw f'kull lôk, hawn Malta, inkella fis-Saltna ta' Sqallija, jiġu magħduda bħala ħatja ta' dwell, u jkunu mwaħħla kif igħidu l-Istatuti u l-Liġijiet ta' l-Ordni li jitħaddtu fuq id-dwell (1).

Fit-tfittix li għamilna, iltqajna ma' wieħed li kiser dina l-Liġi u ġie mwaħħal, tista' tgħid, kif igħidu l-Istatuti ta' l-Ordni. Dan jidher minn dil-ġrajja li sejrin ingħidu :— Fl-1768, wieħed jismu Déodat Dolomieu, mita kien għad għandu 18-il sena, fiż-żmien li kien qiegħed jagħmel il-*Karovana* tiegħu fuq ix-xwieni, ġie nsultat minn wieħed mill-Kavalieri sħabu. Dolomieu stiednu għad-dwell, u mita niżlu f'Gaeta, iddwellaw u qatlu. Dolomieu nġieb hawn Malta, u ġie mwaħħal li jkun imneżża' minn Kavalier u mitfugħ il-ħabs għal għomru. Iżda, nbagħad, billi mal-Gran Mastru Pintu qabżu għalih il-Papa Kelment XIII u r-Re ta' Franza, wara disa' xhur li Dolomieu kien ilu fil-ħabs, Pintu ħafirlu u reġa' daħħlu fl-Ordni mill-ġdid (2)

Wara l-Liġi li l-Gran Mastru De Paula, għamel għal dawk li jkunu jagħmlu l-*Karovana* tagħhom, żdiedet Liġi oħra fuq id-dwell, magħmula mill-Gran Mastru Fra Martino De Redin. Dil-Liġi kienet tgħid, li, billi bosta mill-Kavalieri warrbu l-beżgħa t'Alla minnhom u bdew jitwebblu b'għamil ta' l-infern, għax m'hux talli ma kenux kuntenti li jiddwellaw huma biss, u b'hekk kienu jkunu ħtija ta' mewt kiefra għal ġisimhom u ta' telfien għal dejjem ta' ruħhom, iżda jridu jkunu ħtija ta' ħaddieħor ukoll

(1) Ark. ta' l-Ordni. Vol. 118 *Liber Conciliorum*, 1630-33.
(2) Ara A. Lacroix—Déodat Dolomieu. Tome I. f. XVI.

billi jistiednu lil-ħadd ieħor, bħala sħabhom u jmorru jiddwellaw flimkien, il-Gran Mastru u l-Kunsill tiegħu qatgħu, fil-10 ta' Ottubru 1657, li jekk, għal li ġej isir xi dwell minn Kavalieri jew Novizzji, tnejn kontra tnejn, jew iżjed, b'kull għamla ta' armi u f'kull lôk, sew hawn Malta kemm ukoll Barra, ikunu magħduda bħala ħatja ta' dwell, u jiġu mwaħħla kif igħidu d-degrieti, l-Istatuti u l-Ordinanzi li jitħaddtu fuq id-dwell. (1)

Fost kemm saru dwellijiet ta' din il-għamla li minnhom titħaddet dil-Liġi, ma' wieħed biss aħna ltqajna, u dan sibnieh fil-Manuskritt tal-Bibljoteka, għadd 1146, fejn il-Kittieb igħid hekk :- Fit-13 ta' Jannar 1772, fit-8 ta' filgħaxija, sar dwell minn 4 Kavalieri : tnejn kontra tnejn, u dawn kienu ż-żewġ Kavalieri De Siena, ieħor Bonifaċju u l-ieħor du Seine. F'dad-dwell baqgħu feruti tnejn sħabhom li kienu marru jferrquhom: wieħed f'koxxtu u l-ieħor f'żaqqu; dad-dwell baqa' mistur.

Fid-dwellijiet li kienu jagħmlu l-Kavalieri, aktarx li kienu jkunu jiddwellaw weħidhom, għax kien hemm Liġi magħmulha mill-Gran Mastru Fra Pietro Raimondo Zacosta, (2) fejn theddet li min iżomm ma' xi ħadd li jiddwella, jew ixandar xi dwell li jsir, jeħel xahrejn fil-Kastell n jitlef l-anzjanità (3).

Mil-Liġijiet kollha li semmejna li l-Ordni għamel fuq id-dwell nieħdu li għalkemm min kien jiddwella ġo 'l-Belt ma kienx jiġi magħdud b'ħati ta' dwell, m'hux kullħadd kien jista' jiddwella, għax dawk li kienu jkunu jagħmlu l-*Karovana* tagħhom fuq ix-xwieni u jiddwellaw, kienu jiġu magħduda bħala ħatja ta' dwell; kif hekk ukoll kienu jiġu magħduda dawk li jiddwellaw aktar minn wieħed ma' wieħed. Iżda minn l-aħħar Kapitlu Ġenerali ta' l-Ordni li sar fl-1776 nieħdu li ġo l-Belt, beda jista' jiddwella kullhadd, billi f'dal-Kapitlu, ma ġewx imwettqa ħlief il-Liġijiet li saru fl-1629 u fl-1657 (4): jiġifieri l-Liġi ta' l-1633, li titħaddet minn dawk li jkunu q'ed jagħmlu l-*Karovana* tagħhom fuq ix-xwieni waqgħet, għax mita jsir Kapitlu Ġenerali u fih xi Liġijiet ma jiġux imwettqa, dawna jaqgħu u jispiċċaw, billi fil-Kapitoli kienu jitbiddlu, jissewwew, jitnaqqsu, jiżdiedu, jitħallew jew jittwettqu dawk il-Liġijiet kollha li bihom, l-Ordni

(1) Ark. ta' l-Ordni. Vol. 120.

(2) Zacosta kien jaħkem l-Ordni f'Rodi, 1461-1467.

(3) Ara *Codice del Sacro Ordine Gerosolimitano*. Malta, 1782 Tit. 18, par. XVII, faċċ. 406.

(4) Ara l-istess Codiċi ta' l-Ordni tal-1782.

tkun trid, mill-ġdid, tgħaqqad l-Istatuti, il-Liġijiet u l-Ordinanzi tagħha.

Barra l-Liġijiet li l-Ordni kien għamel fuq id-dwell għall-Kavalieri kien għamel Liġijiet oħra wkoll għal dawk li ma humiex fl-Ordni ; jiġifieri għalina l-Maltin u għal dawk il-barranin li kienu jgħammru f 'Malta, fejn, dawna l-Liġijiet, kienu jgħidu li d-dwell ma jista' jsir imkien, u kienu jheddu pieni ħorox, m'hux biss għal min jiddwella, imma wkoll għal min ikollu l-iċken sehem fih, bħal ma wieħed jista' jara mill-Kostituzzjoni ta' Laskri (1640); (1) mil-Liġijiet u Prammatki ta' Garaffa (1681); (2) u mill-Kodiċi ta' Manwel (1724) u ta' Dirwan (1784).

Dawn li semmejna huma l-Liġijiet li aħna sibna magħmula fuq id-dwell minn l-Ordni, fiż-żmien li dam isaltan f'Malta. Għal-hekk issa, la darba spiċċajna mil-Liġijiet, ingħaddu biex insemmu kif saru xi dwellijiet, bil-ġrajja tagħhom, bħal ma sibniehom miġjuba fi Djarji, Manuskritti tal-Bibljoteka, u nġibuhom biż-żmien tagħhom kif saru wara xulxin :

Fl-1761, sibna li saru żewġ dwellijiet hawn Malta : wieħed fis-17 ta' Ġunju, bejn il-Kavalier Sales u l-Fra Servient Viet, fejn baqa' ferut dan ta' l-aħħar. Dawn ġew miżmuma t-tnejn arrestati f 'darhom, inagħżlu l-Kommissjonarji biex jaraw il-biċċa sewwa. Għal dan id-dwell li sar, billi Viet kien li stieden lil Sales għad-dwell, il-Kavalieri tal-Ġustizzja ħaduha bi kbira ħafna, għax dehrilhom li Fra Servient Viet, ma kellu qatt jistieden għad-dwell lil min kien ogħla minnu fil-grad, bħal ma kien il-Kavalier tal-Ġustizzja Sales. Id-dwell l-ieħor sar fil-għodwa tas-6 ta' Settembru, bejn żewġ Kavalieri oħra fejn baqa' ferut wieħed minnhom. Ġew arrestati t-tnejn, u mitfugħa l-Ħabs tal-Kastell (3). Kif baqgħet il-biċċa ta' dawn iż-żewġ dwellijiet li semmejna, ma sibniex.

Fil-25 ta' Marzu 1762, il-Kavalier Montefrè, raġel għaqli u ta' qima kbira, ġie minbux ħafna mill-Kavalier Sales, bniedem iblah u mherwel, fejn, fl-aħħar, Montefrè, wara ħafna tiġbid, kellu jilqa' l-istedina għad-dwell li għamillu Sales, u marru fit-*Triq ta-dejka ta' San Duminku* (Strada Federico), u hemm, daharhom mal-ħajt, damu qatigħ jiddwellaw għal mewt. Iżda, mita Montefrè ra ruħu li ġie milqut u midrub f'ġenbu fil-waqt

(1) Mss, Bibl. għadd 148.
(2) Mss. Bibl. għadd 150.
(3) Mss. Bibl. għadd 13.

li kien q'ed jaħrab id-daqqiet, intilef għal kollox, ixejjer ix-xabla għal fuq Sales, u jolqtu n-naħħa ta' għonqu, mnejn bida ħiereġ kotra kbira ta' demm. Hawn Sales waqa' fl-art, ta ruħu b'mirbuħ, u talab lil Montefrè biex jieħdu l-Isptar. Montefrè għenu jqum minn l-art, ħaddnu miegħu, u tah f'idejn żewġ Kavalieri li nzertaw għaddejjin minn hemm. Dawn ħaduh malajr l-Isptar, fejn dewwewlu l-ferita. Montefrè baqa' sejjer għand il-Gran Mastru biex igħarrfu bli ġara, u Pintu ġiegħlu jmur joqgħod magħluq f'daru bla ma joħroġ. Marru hemm iżuruh in-nies tal-Kunsill ta' l-Ordni, u tista' tgħid, li l-Kavalieri kollha emmnu li Montefrè f'dad-dwell ma kellu ebda ħtija. Sales, minn l-Isptar, bagħat jitlob malajr lill-Gran Mastru biex jeħles lil Montefrè, għax il-ħtija kienet kollha tiegħu, (ta' Sales) u bagħat jitolbu wkoll li jħittex jibgħatulu l-Isptar, ħalli jgħannqu miegħu qabel imut. Il-ferita bdiet ġejja għal l-aħjar minn dik in-nhar stess, u l-Montefrè tawh li jmur iżur lil Sales l-Isptar (1) Għajb li l-Kittieb tal-Manuskritt, li minn fuqu ħadna dad-dwell, ma jġibx kif spiċċat il-biċċa!

Fit-13 ta' Lulju 1764, fil-għodu kmieni, sar dwell bejn żewġ Kavalieri Franċiżi, fejn wieħed minnhom baqa' ferut sewwa. Dan id-dwell kif igħidu, sar imħabba fil-Kavalier La Bruttunière, għax dan b'għamilu il-ħażin sar mibgħud minn sħabu l-Kavalieri l-oħra, u ħadd ma ried jagħmilha iktar miegħu tant li l-Kavalieri tal-Lingwa tiegħu qatgħu, li ma jħalluhx imur iktar fil-Berġa jiekol magħhom. Iżda billi ħadd mill-Kavalieri ma ried imur jatih dil-bxara, biex ma jkollux xi jgħid miegħu, il-Kavalieri ltaqgħu l-koll il-Berġa, tellgħu isem, u mess lil wieħed Kavalier, (li jiġi wlied l-aħwa mal-Ballju Delatoie). Dan mar malajr jati l-bxara lil Bruttunière ta' kif qatgħu l-Kavalieri sħabu. Malli Bruttunière għaraf x'qatgħu sħabu, biex jitħallas, stieden għad-dwell lill-Kavalier li ħadlu l-bxara, u dan biex ma jitlefx ġiehu, kellu jilqa' l-istedina u jmur jiddwella, fejn baqa' ferut sewwa f'idu. Bruttunier ġie arrestat, ingħażlu l-Kommissjonarji, fejn f'Kunsill li sar fit-8 ta' Awwissu 1764, inqata' li Bruttunière għandu jiġi eżiljat minn Malta (2).

Fit-23 ta' Novembru 1773, sar dwell bejn Kavalier Sqalli, jismu Baroni, u Kavalier Franċiż, jismu Prelein, li xahrejn qabel kienu l-Falanga flimkien. Dan id-dwell sar fuq li kellhom xi

(1) Mss. Bibl. għadd 14.
(1) Mss. Bibl. għadd 1146 Vol. 2.

jgħidu bejniethom it-Tijatru mħabba għanja, billi l-Isqalli ma riedx li l-Buffu tat-Tijatru li jgħanniha u l-Franċiż riedu. Fuq hekk l-Isqalli stieden, b'leħen għoli, biex imorru jiddwellaw fit-*triq id-dejqa*, m'hux biss lil Prelein, imma wkoll lill-Kavalieri Franċiżi kollha li kien hemm fit-Tijatru. Baroni u Prelein iltaqgħu fil-għaxra għad-dwell, u wara li damu siegħa jiddwellaw, Baroni qasam ix-xabla ta' Prelein fi tliet biċċiet, u qallu: jenu nħallilek ħajtek, iżda għandek tmur id-dar tiegħek biex iġġib xabla oħra ħalli nissuktaw id-dwell. Sa dal-ħin il-Mastru Skudier sar jaf bil-biċċa u xħin Prelein wasal bix-xabla għamilhom paċi quddiem ħafna Kavalieri (1).

Barra minn dawn id-dwellijiet li semmejna, meħuda minn Manuskritti li hemm fil Bibljoteka, insibu msemmi, fl-Istorja ta' Malta ta' Panzavecchia, dwell li sar bejn il-Kurunell De Freslon tar-Riġment ta' Malta (2) u l-Maġġur ta' l-istess Riġment, De Ferret, fejn baqa' ferut ħafif il Kurunell, u De Ferret ġie eżiljat minn Malta. Dad-dwell sar, għax De Ferret deherlu li kellu jilħaq hu Kurunell tar-Riġment, u biex jitħallas stieden lill-Kurunell għad-dwell (3).

B'dawn id-dwellijiet li ġibna, flimkien mal-Liġijiet li semmejna, il-qarrej, issa, għandu ħjiel sewwa ta' kif kien id-dwell f'Malta fi żmien l-Ordni, u b'hekk ikun jista' jwarrab minnu dawk il-ħrejjef li ħarrfu xi vjaġġaturi li kitbu fuq Malta.

TMIEM.

Ġużè Gatt.

(1) Mss. Bibl. għadd 1146 Vol. 2.

(2) Dar-Riġment kien inqata' li jsir fil-Kapitlu Ġenerali ta' l-Ordni fl-1776, imħabba l-beżgħa li telgħet fuq l-Ordni r-rewwixta ta' Mannarinu u sħabu, u ġie mgħaqqad minn nies barranin, imdaħħla fih fi Ljun, f'Marsilja u f'Avignone: iżda maż-żmien qatgħu d-dħul fih ta' nies barranin u flokhom, bdew idaħħlu l-Maltin. Dar-Riġment, fl-1798, ġie meħud minn Napuljun fl-Eġittu. fejn il-biċċa l-kbira tas-Suldati tiegħu nqerdu fit-taqtigħat tal-Piramdi.

(3) Ara Kan. Fort. Panzavecchia *L'ultimo periodo della Storia di Malta etc, Malta, 1835* faċċ. 172.